
УДК 81'373.2

ХІІІ ВСЕУКРАЇНСЬКА ОНОМАСТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ І АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СЛОВ'ЯНСЬКОГО НАЗВОЗНАВСТВА

У хроніці висвітлено програму роботи ХІІІ Всеукраїнської конференції, зацентовано увагу на основних проблемах, порушених у наукових доповідях.

Ключові слова: *ономастика, антропонімія, ойконімія, мікро-, топонімія, гідронімія.*

Дотримання наукової традиції стимулює дослідження, визначає перспективи і сприяє поступу науки незалежно від її галузей. Не є винятком у цьому сенсі й українська ономастика, що, починаючи з другої половини ХХ ст. і до сьогодні, сформувалася як самостійна галузь лінгвістики. Свідченням цього — численні опубліковані роботи як у відділі ономастики Інституту української мови НАН України, так і в багатьох вищих навчальних закладах, де нині працюють провідні українські ономасти. Головним науковим форумом, що об'єднує всіх українських ономастів, є вже традиційні Всеукраїнські ономастичні конференції, які періодично відбуваються в різних містах України переважно на базі тих чи тих навчально-наукових закладів. Цього року 27–29 квітня свої двері для чергової ХІІІ Всеукраїнської ономастичної конференції гостинно відчинив Ужгородський національний університет, зокрема кафедра словацької філології.

Уже стало доброю традицією, що до обговорення актуальних ономастичних проблем на Всеукраїнських ономастичних конференціях долучаються, крім власне українських дослідників, і науковці з інших слов'янських країн. Саме тому організатори цього річного наукового форуму назвали ХІІІ Всеукраїнську ономастичну конференцію конференцією з міжнародною участю. На підтвердження сказаного — учасники з Білорусі, Польщі, Росії, Словаччини.

© С.О. ВЕРБИЧ, 2009

Власне наукову роботу конференції розпочато з виголошення пленарних наукових доповідей, яких першого дня прозвучало 4: «Українська ономастична комісія: перспективи діяльності» (член-кореспондент НАН України В.В. Німчук, Київ), «Нерегулярні фонетичні явища і їх роль у процесі ономастичних досліджень» (завідувач відділу ономастики Інституту української мови НАН України, д. ф. н. В.П. Шульгач, Київ), «Давньослов'янські особові імена, засвідчені південнокарпатськими українськими онімами» (проф. кафедри словацької філології Ужгородського національного університету П.П. Чучка, Ужгород), «Несколько замечаний об особенностях семантики поетонимов» (завідувач кафедри української та російської мови Донецького національного медичного університету імені М. Горького, д. ф. н. В.М. Калінкін).

У своїй доповіді В.В. Німчук зацентрував увагу на пріоритетних напрямках діяльності Української ономастичної комісії, а саме: 1) підготовка видання «Українська ономастика. Енциклопедичний словник»; 2) продовження роботи над «Гідронімічним атласом України»; 3) відновлення виходу бюлетеня «Повідомлення Української ономастичної комісії».

В.П. Шульгач звернув увагу дослідників на потребу врахування в процесі етимологізації онімного матеріалу нерегулярних фонетичних явищ, які можуть спричинитися до затемнення внутрішньої форми власної назви. Це, зокрема: 1) делябіалізація $y > i$ (це явище, до речі, відоме в більшості слов'янських мов), наприклад: *Вселіб* < *Вселюб*, *Лібан* < *Любан*; 2) фонетичні трансформації в коренях зі структурою $t\acute{y}lt$, $t\acute{y}rt$ (ідеться про п'ятифонемну реалізацію звукосполучень $-t\acute{y}l-$, $-t\acute{y}r-$); 3) асимілятивні зміни плавних, наприклад: $l > n$ (перед наступним зубним), $l' > \acute{y}$ (так зване солодкозвуччя) та ін.; 4) метатеза в групі сонорних; 5) розвиток секундарного голосного (фонетичне явище другого повноголосся) тощо.

П.П. Чучка відзначив, що давні українці (також білоруси й росіяни) внаслідок специфічної експансіоністської політики офіційної церкви значно скоротили свій питомий антропонімний фонд, замінивши переважну його частину одиницями канонічного іменника. І сьогодні, на думку, доповідача, постає нагальна потреба відновити свою антропонімну спадщину. Одним із джерел реконструкції давнього українського (слов'янського) онімікону є закарпатські прізвища на зразок *Божко*, *Житець*, *Сідун*; також південнокарпатські ойконіми, точніше їхні твірні основи: *Ладомирово*, *Велятино* та ін., засвідчені в середньовічних пам'ятках.

В.М. Калінкін слушно зауважив, що однією з найбільш обговорюваних проблем у сфері нинішньої поетонімології (літературної ономастики) є проблема семантики. На його думку, значеннєву специфіку поетоніма слід з'ясувати крізь призму таких наукових напрямів, як дериваційна семасіологія, контекстна семасіологія, лексична семасіологія.

Подальша робота конференції тривала в 6 секціях: «Історична антропонімія», «Сучасна антропонімія», «Теоретична і прикладна ономастика», «Ойконімія», «Топонімія. Мікротопонімія. Гідронімія», «Художня ономастика».

У секції «Історична антропонімія» виголошено 10 доповідей (заявлено 13). У переважній більшості наукових виступів ішлося про структурно-семантичний аналіз власних особових назв (передусім прізвищ), засвідчених у писемних пам'ятках різних історичних періодів — XIV—XVIII ст. Так, польська дослідниця Ірена Митнік (Варшава, Польща) у своїй доповіді «Imiona Gieduiminowiczów w XIV—XVII w.» охарактеризувала найрізноманітніші хресні імена представників княжої династії Гедиміновичів у період XIV — XVII ст., звернула увагу на традицію двойменності (наприклад: *Федір Роман Сангушкович*) і її зв'язок із польською антропонімією системою.

У доповіді Н.М. Петріци (Ужгород) «Антропонімія чеської актової мови XIV — поч. XVIII ст. (на основі пам'ятки «Listiny a zápisu Bělské o věcech městských i sedlských let 1345–1708»)» проаналізовано склад та динаміку вживання складених особових назв у чеській актової мові XIII—XVII ст. Наталія Миколаївна звернула увагу на основні тенденції в розвитку старочеської антропонімії цього періоду: у XV ст. — тенденція до стійкого збільшення дволексемних антропонімів, а в XVII ст. дволексемна антропонімна модель (найпоширеніша — ім'я + прізвисько) закріпилася в мовленнєвій практиці чехів, набувши ознак національної антропонімоформули.

Н.О. Яценко (Київ) у доповіді «Українські прізвищеві назви XVII ст., мотивовані апелятивами на позначення назв одягу (на матеріалі «Реестру війська запорозького 1649 р.»)» розглянула лексико-семантичні та словотвірні особливості прізвищевих назв українських козаків, утворених від апелятивів на позначення одягу, наприклад: *Бэкеша* < ст.-укр. *бекеша* 'довгий одяг угорського крою', *Шликъ* < ст.-укр. *шликъ* 'висока хутряна шапка конічної форми' та ін.

Досить цікавими й проблемними були доповіді С.М. Пахомової, І.В. Єфименко, Р.І. Осташа, Г.Є. Бучко, І.М. Нечитайло, О.В. Іваненка, Є.В. Букета.

Значно більше учасників об'єднала секція «Сучасна антропонімія» (заявлено 24, виголошено 13 доповідей), що, очевидно, зумовлено намаганням доповідачів осмислити місце різних власних особових назв у сучасній антропонімній системі. Тематика доповідей досить різнопланова, що, безперечно, засвідчує багатогранну палітру антропонімії як одного з головних складників ономастики. Тут ішлося і про специфіку функціонування особових імен у різних національних та етнічних групах (С.Є. Панцьо (Тернопіль): «Жіночі імена у лемків», Н.І. Головач (Ужгород): «Етимологічний склад репертуару жіночих імен у закарпатських німців», О.Л. Мадяр (Ужгород): «Жіночі прізвища на *-ová* у словацькій мові», Л.Р. Осташ (Львів): «Власні особові імена в Чеській Республіці на початку XXI ст.»), і про становлення

іменника в різних регіонах України, О.О. Горобець (Тернопіль): «Динаміка жіночого іменника першої половини ХХ ст. у місті Проскуріві», О.В. Черноус (Кіровоград): «Динаміка давніх слов'янських чоловічих імен м. Кіровограда у ХХ ст.», Н.О. Свистун (Тернопіль): «Чоловічий іменник м. Тернополя другої половини ХХ ст. (рідкісні імена)», і про прагматичні проблеми функціонування сучасних власних особових назв С.Л. Ковтюх (Кіровоград): «Морфологічна парадигматика власних чоловічих імен у сучасній українській мові», і про особливості семантики твірних основ сучасних регіональних прізвиськ (Н.М. Шульська (Луцьк): «Західнополіські прізвиська з комуністичними та посткомуністичними реаліями») тощо.

У секції «Теоретична і прикладна ономастика» було заплановано заслухати 22 доповіді, проте, на жаль, більша частина доповідачів не з'явилася. Тематика виступів надзвичайно різноманітна, що цілком закономірно з огляду на багатогранність проблематики дослідження власних назв у теоретичному та практичному аспектах. Так, у доповіді М.М. Торчинського (Хмельницький) «Денотативно-номінативна структура ергонімії» охарактеризовано типологію власних назв колективів людей, визначеної за характером іменованих об'єктів. У складі ергонімів автор виділяє 1 поле, 3 підполя, 51 елемент і 35 піделементів. Дискусійними, щоправда, вважаємо такі онімні терміновитвори, як *пресулатонім* — власні назви керівних структур різних рівнів, *фабриконіми* — власні назви промислових об'єднань, *фермероніми* — власні назви сільськогосподарських підприємств, які лише формально позначають назву того чи того об'єкта і не зовсім чітко (зрозуміло) відбивають особливості цілого класу споріднених онімів.

Н.Ф. Венжинович (Ужгород) у доповіді «Концептосфера 'Бог' в українській фразеологічній картині світу» головну увагу звернула на визначення ролі й місця мікросемантичного поля Бог у різних стійких висловлюваннях. На думку Наталії Федорівни, значна кількість фразеологізмів із цієї проблематики підкреслює особливості українського менталітету.

Ленка Гаранчовська (Банська Бистриця, Словаччина) у доповіді «Pragmatonymá — záležitosť proprií či apelatív?» розкрила функціональну специфіку такого класу власних назв, як *прагматоніми* (назви сортів різних товарів, торговельних марок тощо). Доповідачка зауважила, що в колі дослідників немає одностайності щодо чіткого тлумачення цього класу слів, оскільки вони перебувають між апелятивами і власними назвами. Ленка Гаранчовська навела аргументи на користь віднесеності цієї лексичної групи до класу онімів.

У доповіді Н.Г. Іванової (Одеса) «Терминоэлемент -ГЕН- в структуре ономастических терминов с компонентом -ОНИМ» проаналізовано функціонування терміноелемента *-ген-* (*генеонім, генонім, генеонімія, геноніміка* і т. д.) у складі термінів з другим компонентом *-онім* у структурно-функціональному та семантико-дериваційному аспектах, акцентовано увагу на деяких новітніх тенденціях у розвитку оно-

мастичної термінології — закріплення функціонування компонента *-ген-* у постпозиції композита на межі ХХ—ХХІ ст., наприклад: *ейдонімогенний, міфонімогенний, поетонімогенез*. Шкода, звичайно, що не вдалося почути багатьох заявлених доповідей, зокрема такої, як «Словник прізвиськ. Яким йому бути?» Г.Л. Аркушина, оскільки останнім часом актуалізувалася увага дослідників до цього класу нефіційних власних особових назв людей.

Секція «Ойконімія» виявилася найорганізованішою. На її засіданнях прозвучали майже всі заявлені (15) доповіді. Доповідачі звернули увагу на аналіз структури назв поселень різних регіонів України та з'ясування внутрішньої форми їхніх твірних основ. З-поміж виголошених особливо відзначимо деякі доповіді з огляду на їхню актуальність для увиразнення методики аналізу ойконімного матеріалу.

У доповіді О.П. Карпенко (Київ) «Історико-етимологічний етюд: Искоростень» запропоновано етимологічну інтерпретацію літописного ойконіма *Из(с)коростѣнь*, простежено динаміку його зміни в часі: *Искоростѣнь* — *Искоростинь* — *Iskorotyń* — *Коростя* — *Skorostyn* — *Коростень*.

З.О. Купчинська (Львів) у доповіді «Компонент *за-* в архаїчній ойконімії України» проаналізувала архаїчні ойконіми на території України з компонентом *за-* з погляду семантики їхніх твірних основ, з'ясувала, що приєднання структурного *за-* залежало від типу назв та способу їх творення, наприклад, назви-орієнтири (*Заволоче*), ойконіми, мотивовані різними антропонімами (*Завид*). Деякі положення доповіді З.О. Купчинської можна кваліфікувати інакше. Так, ойконіми *Задністряни, Залужани* дослідниця тлумачить як *За + Дністряни* (пор. с. *Дністряни*), *За + Лужани* (пор. с. *Лужани*). Однак в основі зазначених назв можна вбачати й апелятиви *задністряни* і *залужани* — відповідно 'вихідці з-за Дністра', 'мешканці за лугом (лугами)'. Ойконім *Забороль* авторка структурує на *За + Бороло + ъь*. У фаховій літературі висловлено досить переконливу думку про те, що в основі цієї назви слід убачати, найімовірніше, апелятив *забороло* на позначення певного виду оборонної споруди (Шульгач В.П. Ойконімія Волині. Етимологічний словник-довідник. — К., 2001. — С. 50).

У доповіді І.Б. Царалунги (Хмельницький) «Ойконіми на *-ани* (*-яни*) затемненого походження» розглянуто низку українських ойконімів на *-ани / -яни* незрозумілої етимології. Зроблено спробу з'ясувати семантику твірних основ таких назв поселень.

У секції «Топонімія. Мікротопонімія. Гідронімія» було виголошено 14 доповідей (заявлено 20). Переважна більшість виступів стосувалася аналізу мікротопонімного матеріалу, як-от: «Особливості функціонування назвотворчої моделі «апелятив > мікротопонім» у мікротопонімії басейну Ужа» (В.Ф. Баньої, Ужгород), «Мікротопоніми як джерело ойконімії Українського Потисся» (А.Д. Обручар, Хуст), «Мезоніми у сфері мікротопонімії» (Т.О. Гаврилова, Черкаси), «Мікротопоніми півночі Львівщини на *-ище, -ис(ь)ко*» (О.І. Гулик, Львів)

та ін. Дві доповіді присвячені гідронімії: «Альтернативна тюркська етимологія потамоніма *Ісунь ~ Висунь*» (В.А. Бушаков, Маріуполь), «І.-є. **ser-*, **sreu-* / **srū-* ‘текти, струмувати’ та їх відбиття в гідронімії басейну Дністра» (С.О. Вербич, Київ) та одна з мікроойконімії — «Мікроойконіми Івано-Франківщини, мотивовані географічними термінами» (Н.Ф. Вебер, Івано-Франківськ), хоч останню доповідь доцільніше було б виголосити в секції «Ойконімія».

У секції «Топонімія. Мікротопонімія. Гідронімія» було представлено багато аспірантських досліджень. З огляду на сказане як підсумкові після завершення роботи секції прозвучали такі побажання для майбутніх дослідників (з метою підвищення їхнього наукового статусу): 1) у процесі аналізу онімного матеріалу слід дотримуватися науково вивірених принципів структурно-семантичного аналізу власних назв; 2) ґрунтовно опрацьовувати спеціальну ономастичну літературу, без чого неможливо системно й науково аналізувати матеріал; 3) чітко оперувати термінологічним апаратом у сфері лінгвістичного аналізу онімної лексики.

Секція «Художня ономастика» (заявлено 21 доповідь) своїх доповідачів об'єднала навколо проблеми специфіки функціонування різноманітних власних назв у фольклорних жанрах і в художньому тексті, наприклад: «Номінації Богородиці в народнопісенній традиції українців у лінгвокультурологічному аспекті» (Н.С. Колесник, Чернівці), «Літературні герої творів Марії Матіос» (А.І. Вегеш, Ужгород), «Функції антропонімів у творчості Марка Черемшини» (Т.О. Лях, Ужгород), «Имена собственные как опорные точки межкультурной коммуникации» (І.М. Шлапак, Горлівка) та ін. Головна думка більшості доповідей — власні назви в художньому тексті набувають додаткових значень, певних конотацій, що проявляється передусім на змістовому й емоційному рівнях.

На заключному пленарному засіданні (28 квітня) було виголошено 3 доповіді: «До питання укладання «Короткого етимологічного словника топонімів України» (В.В. Лучик, Київ), «Фреймове групування космонімів» (О.Ю. Карпенко, Одеса), «Архаїчність заселення Карпатського регіону і прилеглих територій за даними ойконімії» (Д.Г. Бучко, Тернопіль).

У доповіді В.В. Лучика схарактеризовано сучасний стан української ономастичної лексикографії. Акцентовано увагу на потребі створення доступного широкому загалу — студентам, учителям, науковцям — «Короткого етимологічного словника топонімів України». Критично проаналізовано такі видання, як «Топонімічний словник» М.Т. Янка, «Тисяча тлумачень давніх географічних назв і прізвищ на індоіранському матеріалі» Д. Наливайка з огляду на значну кількість ненаукових тлумачень у цих працях.

О.Ю. Карпенко у своїй доповіді акцентувала увагу на термінології назв об'єктів космосу взагалі і зоряного неба зокрема. Дослідниця особливо відзначила типологічні паралелі в номінації найбільших сузір'їв

у різних народів і принципи називання астероїдів, висловилися про можливість групування космонімів за такими фреймами: 1) назви сузір'їв; 2) назви астероїдів; 3) більшість назв супутників планет тощо.

У доповіді Д.Г. Бучка зроблено спробу довести архаїчність заселення Карпатського регіону і прилеглих територій з урахуванням найдавніших фіксацій назв поселень цього краю в писемних історичних пам'ятках, а також структури найдавніших відантропонімних ойконімів і характеру їхніх твірних основ.

Крім власне наукової роботи, у межах діяльності XIII Всеукраїнської ономастичної конференції 28 квітня відбулося засідання Української ономастичної комісії (присутні: В.В. Німчук — голова, О.П. Карпенко — заступник голови, С.О. Вербич — секретар, Д.Г. Бучко, В.В. Лучик, І.В. Муромцев, Р.І. Осташ, М.М. Торчинський, С.М. Пахомова, Я.П. Редьква, П.П. Чучка, В.П. Шульгач). На порядку денному засідання Комісії було 3 питання: 1) про обрання Бюро УОК; 2) про відновлення виходу бюлетеня «Повідомлення Української ономастичної комісії»; 3) про сучасний стан української ономастичної термінології. До складу Бюро УОК обрано 5 осіб: В.В. Німчук, О.П. Карпенко, С.О. Вербич, В.В. Лучик, М.М. Торчинський. Ухвалено рішення про відновлення виходу бюлетеня «Повідомлення Української ономастичної комісії». Д.Г. Бучкові та М.М. Торчинському доручено активізувати роботу над створенням індивідуальних словників ономастичної термінології.

Свою роботу конференція завершила, як і заведено на подібних наукових форумах, прийняттям ухвали:

1. Вважати, що XIII Всеукраїнська ономастична конференція з міжнародною участю досягла поставленої мети. Матеріали опубліковано в збірникові наукових праць: *Studia Slavistica*. Ономастика. Антропонімія. — Ужгород, 2009. — Вип. 9; *Studia Slavistica*. Ономастика. Топоніміка. — Ужгород, 2009. — Вип. 10.

2. Відновити вихід бюлетеня «Повідомлення Української ономастичної комісії».

3. XIV Всеукраїнську ономастичну конференцію провести 2011-го р. на базі Прикарпатського національного університету імені В. Стефаника (м. Івано-Франківськ).

С.О. Вербич (м. Київ)

Svyatoslav Verbych

THE XIII ALL-UKRAINIAN ONOMASTICAL CONFERENCE
AND THE SLAVONIC LINGUISTICS ACTUAL PROBLEMS

In the chronicle the conference working program and the most important problems of onomastics are lighted up.

Keywords: onomastics, anthroponymy, oiconymy, micro- and toponymy, hidronymy.